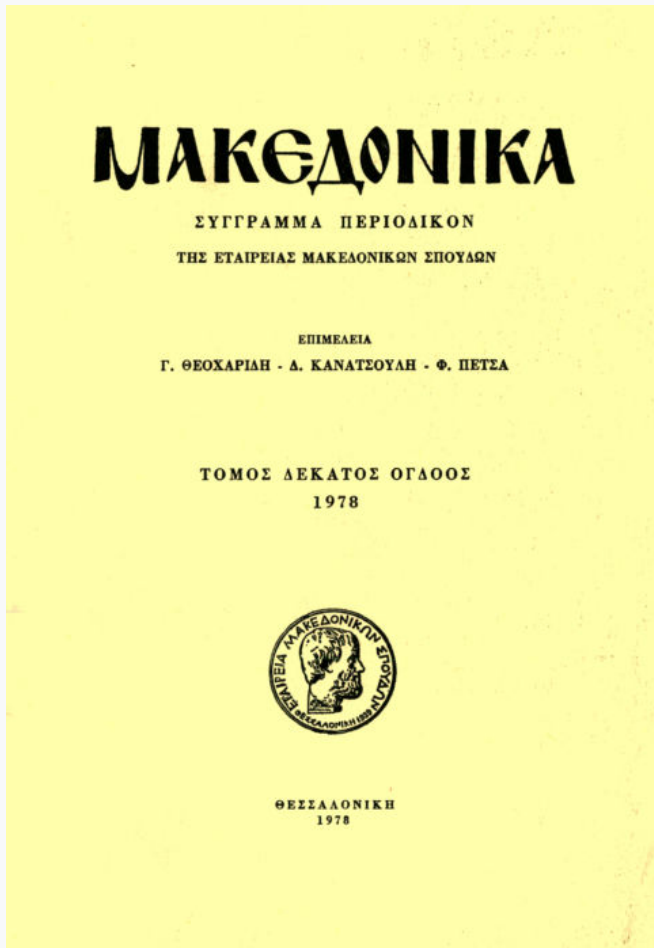

Μακεδονικά

Τόμ. 18, Αρ. 1 (1978)

Ένα ξεχασμένο χειρόγραφο από τη Νάουσα

Κώστας Στ. Σπορέλας

doi: [10.12681/makedonika.503](https://doi.org/10.12681/makedonika.503)

Copyright © 2015, Κώστας Στ. Σπορέλας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σπορέλας Κ. Σ. (1978). Ένα ξεχασμένο χειρόγραφο από τη Νάουσα. *Μακεδονικά*, 18(1), 303–307.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.503>

Περί του σεισμού τούτου ἔχομεν ἐλαχίστας μαρτυρίας. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ τοῦ Ἀββα Βελley, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας καὶ τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, τὸ ἀναγνωσθὲν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν τὴν 30ὴν Ἰουνίου 1772, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «Αἱ πεδιάδες τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὠραιόταται. Γέμον σιτηρῶν καὶ ποιμνίων καὶ προμηθεύουν μεγάλας ποσότητας μαλλίων καὶ σιτηρῶν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Εἶναι εὐχάριστος ἡ ἐξοχὴ, λόγῳ τῆς ποικιλίας τοῦ ἐδάφους, τῶν ὄρεων, τῶν λόφων, τῶν λιμνῶν καὶ ποταμῶν. Ἐκεῖ ὑπάρχουν χωριά, κατοικοῦμενα ἀπὸ Ἑλλήνας, τοὺς ὁποῖους διοικεῖ εἰς βοεβόδας ἢ εἰς ἐκμισθωτῆς τοῦ δημοσίου. Ἐν τούτοις ὁμως τὸ κλίμα δὲν εἶναι ὑγιεινὸν καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1759, καθ' ὃ ἐγένοντο ἐπὶ πενήντα ἡμέρας ἰσχυρόταται σεισμικαὶ δονήσεις, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη μέγα μέρος τῶν κατοίκων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ Φράγχοι εἰς χωριά, κατοικοῦμενα ἀπὸ Ἑλλήνας, τοὺς ὁποῖους ἐπιστολῆν εἰς τὸν βασιλέα, πιστεύεται ὅτι αἱ ἀναθυμιάσεις τῆς γῆς, ἡ ὁποία ὑπέστη ρωγμὰς εἰς διάφορα μέρη, προδύκασαν τοὺς τριταίους πυρετοῦς, ὑπὸ τῶν ὁποίων πάντες προσεβλήθησαν. Οἱ πυρετοὶ οὗτοι συχνὰ μετατρέπονται εἰς κακοήθεις μεμολυσμένους. Ὅταν ἐμφανίζεται ἡ πανῶλης, προξενεῖ πολλὰ θύματα»¹. Ὡσαύτως, ὁ ἐν Θεσσαλονικίᾳ Ἐνετὸς πρόξενος εἰς ἐπιστολῆν του, γραφεῖσαν τὴν 2αν Μαΐου 1762, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων: «Ἦρχισαν νὰ γίνωνται αἰσθητοὶ καὶ οἱ σειμοί. Ἐλπίζομεν εἰς τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἐξακολουθήσουν, ὅπως πρὸ τριῶν ἔτων, ποὺ ἐσημειώοντο 20 καὶ 22 δονήσεις τὸ ἡμερονύκτιον καὶ ἔτρομοκράτουν τοὺς πάντας...»².

Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Α. ΒΑΡΝΑΛΙΔΗΣ

ΕΝΑ ΞΕΧΑΣΜΕΝΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΟΥΣΑ

Ἡ ἀνεύρεση ἐνὸς χειρογράφου προκαλεῖ πάντα συγκίνηση στὸν ἐρευνητῆ, ἔστω κι ἂν αὐτὸ δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς προσδοκίες του καὶ ἀντὶ νὰ δίνει ἀπαντήσεις, θέτει πρόσθετα ἐρωτηματικά. Ὁ ἔπαινος τῆς διασώσεως τοῦ χειρογράφου ποῦ περιήλθε στὰ χέρια μου, ἀνήκει στὸ φίλο μου κ. Θωμᾶ Δραγουμάνο, ποῦ τὸ ἀνακάλυψε καταχωνιασμένον μέσα σὲ ἓνα παμπάλαιο σεντούκι.

Πρόκειται γιὰ ἓνα χάρτινο κώδικα διαστάσεων 20 × 15 ἐκ. Περιέχει 219 φύλλα (ἢ ἀρίθμηση τῶν σελίδων: α'-ις', 1-427). Τὰ φφ 195β, 199β, 200, 203, 204α, 206, 208, 209α, 210, 213 καὶ 215α παρέμειναν ἀσυμπλήρωτα μετὰ τὴν ἀναγραφή μόνον τῶν σελίδων καὶ τῶν ἐπιτίτλων. Ἀγγραφα εἶναι τὰ φφ 215α-219α. Ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων κάθε σελίδας ποικίλλει ἀπὸ 15 ἕως 26 στ. Ἡ γραφὴ (μελανόχρους) εἶναι ἐπιμελημένη ἰδίως στὰ πρῶτα φύλλα. Ἐρυθρόγραφοι εἶναι οἱ τίτλοι καὶ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τῆς πρώτης λέξεως κάθε κεφαλαίου στὰ φφ 2α-8α. Λιτὰ καὶ συχνὰ πρόχειρα καὶ ἄτεχνα κοσμήματα ὑπάρχουν στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῶν διαφόρων κεφαλαίων (π.χ. φφ 91β, 95β, 105α, 171α κ.ά.). Ἡ κατάσταση τοῦ κώδικα εἶναι ἀρκετὰ καλὴ. Ἡ στάχωση μάλλον πρόχειρη, ἀπὸ σκληρὸ χαρτόνι καὶ δέρμα σκούρου χρώματος.

Κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ τίτλο «Γραμματικὴ» περιλαμβάνονται: α'. Ἐνα εἰσαγωγικὸ κε-

1. Βλ. Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονικὴ 1947, σ. 208.

2. Ἐ.ά., σ. 388.

φάλαιο στο όποιο γίνεται λόγος για τή γλώσσα γενικά (φφ 2α-8α) β' «Τεχνολογικόν» μέρος (Βιβλίον Α', φφ 10α-164β) γ' κεφάλαιο «Περί Ὁρθογραφίας» (Βιβλίον Β' φφ 165α-188β) δ' κεφάλαιο «Περί Συντάξεως» (Βιβλίον Γ', φφ 189α-214β). Καταποτιστικός είναι ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου, πού ἀναγράφεται μέ ἐπιμέλεια—σέ μίμηση τυπογραφικόν στοιχείων—στό ἐσωτερικό τοῦ κώδικα: «Γραμματική, περιέχουσα», Βιβλία Τρία: Τεχνολογικόν, Ὁρθογραφικόν καί Συντακτικόν. Συντεθεῖσα δέ πάλαι μὲν, ἐν τῷ Τεχνολογικῷ ὑπό Γενναδίου, ἐν δέ τῷ Ὁρθογραφικῷ ὑπό Γρηγορίου τοῦ Κυθωνιάεως, ἐν δέ τῷ Συντακτικῷ αἰθῆς τοῦ αὐτοῦ. Νῦν δέ ἐπιμελεστέρας διωρθωθεῖσα παρά τοῦ Λογιωτάτου Κυρίου Κ. Κωνσταντίνου Ἰωαννουσίου τοῦ ἐκ Ναούσης, (Ἄκολουθεῖ σχεδίασμα πού παριστάται τόν ἀναγεννώμενο φοίνικα!) Ἐν Ναούσῃ 1842» (εἰκ. 1).

Τό χφ πού ἔχω στά χέρια μου δέν εἶναι παρά ἀντίγραφο τοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου Ἰωαννουσίου ἀπὸ τὸν Δημήτριο Ἰωαννίδη τὸν Ζαγοραῖο. Αὐτό λέει τὸ ἰδιόγραφο σημεῖωμα τοῦ ἀντιγραφέα πού ὑπάρχει στό φ 115β: «Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα διὰ πόνου καί σπουδῆς μεγίστης ἐκ τοῦ εὐτελεστάτου Δημητρίου Ἰωαννίδη Ζαγοραίου».

Ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος ὑπῆρξε πρόγονος τοῦ κ. Θωμᾶ Δραγουμάνου (παππὸς τοῦ παπποῦ του). Σφραγίδα μέ τὰ ἀρχικά τοῦ ὀνόματος τοῦ (ΔΙΖ) ὑπάρχει δίπλα στή χρονολογία τοῦ ἐσωφύλλου. Τὸ ὄνομά του εἶναι ἐπίσης πολλές φορές πρόχειρα σημειωμένο στά παράφυλλα. Στὸν ἴδιο ἀνήκαν καί μερικά ἄλλα σπάνια βιβλία², τὰ ὁποῖα σάθηκαν μαζί μέ τὸ χφ πού παρουσιάζω. Τὰ βιβλία αὐτὰ δέν ἔχουν σχέση μέ τὴν ἱστορία τῆς Νάουσας, στή συγκεκριμένη ὁμῶς περίπτωσι ἀποκοτῆ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ περιέχουν ὀρισμένες ἰδιόχειρες σημειώσεις τοῦ Ζαγοραίου διαφωτιστικὲς γιὰ τὸ πρόσωπό του.

Σέ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς μᾶς κατονομάζει ρητὰ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του: «Κτήμα Δημητρίου Ἰωαννίδη ἐκ Δραγάρης τοῦ Ζαγορίου». Πρόκειται γιὰ τὸ Δραγάρι(ον)³, ἓνα ἀπὸ τὰ 46 χωριά τῆς γνωστῆς ἀπὸ τὴν ἱστορία ἐπαρχίας Ζαγορίου ἢ Ζαγοροχωριῶν τῆς Ἡπείρου, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα σημείωσαν ἐξαιρετικὲς ἐπιδόσεις στό χῶρο τῶν γραμμάτων καί τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος. Ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος ἀναχώρησε μαζί μέ τὴ γυναῖκα του ἀπὸ τὸ Δραγάρι καί ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στή Νάουσα μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1822.

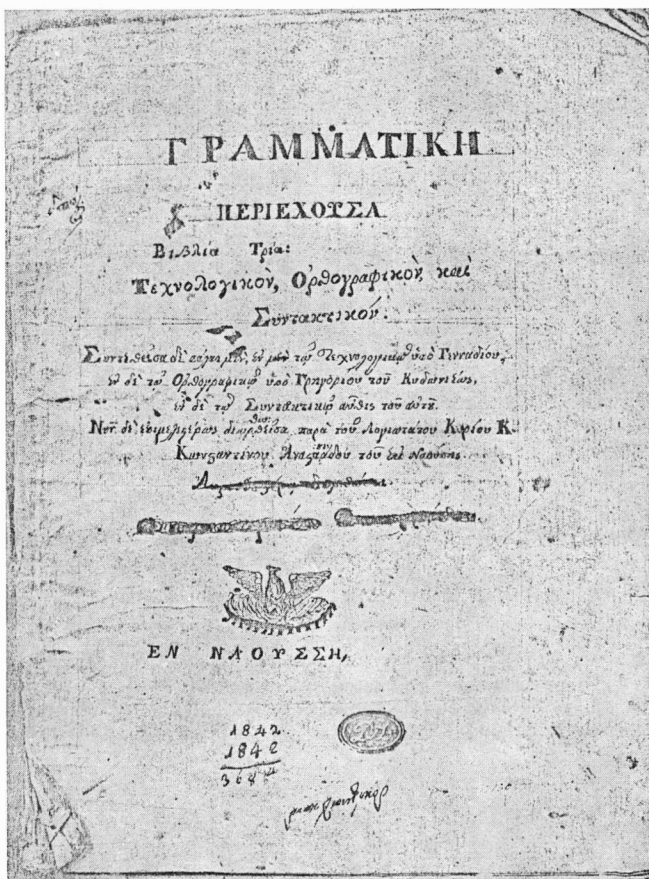
Σέ μιὰ ἄλλη σημείωσή του διασώζεται ἡ ἀκριβὴς χρονολογία μιᾶς μεταβάσεώς του σ' ἓνα ἄλλο χωριὸ τοῦ Ζαγορίου, τὸ Μακρύνον προφανῶς γιὰ δουλειᾶς ἢ γιὰ νὰ ἐπισκεφτεῖ συγγενεῖς του: «Σημειώνω τὸ ἔτος τοῦ ὀποίου ἤλθον εἰς Ζαγόριον καί ἐφυγον ἀπὸ Θεσσαλονίκης. ἐν ἔτει 1853 Μαΐου ἦρθα εἰς Μακρύνον».

Ἄν καί τὸν γνῶρισαν ἀπὸ τίς διηγήσεις τῶν πατεράδων τους, ὑπάρχουν ἀκόμα καί σήμερα Ναουσαῖοι πού διατηροῦν στή μνήμη τους τὴν ὑπαρξὴν τοῦ γιοῦ τοῦ Δημητρίου Ἰωαννίδη τοῦ Ζαγοραίου, τὸν ὁποῖο οἱ παλιότεροι ἀποκαλοῦσαν Ζαγορίτη.

1. Ὁ ἀναγεννώμενος φοίνικας ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς Νάουσας. Κατὰ μιὰ παράδοσι κοσμοῦσε τὸ λάβρο τῶν Ναουσαίων ἐπαναστατῶν τοῦ 1822. Βλ. Ἰω. Βα σ δ ρ α β ἔ λ η η, Ἡ Νάουσα κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας (διάλεξι), Ἀθήνα 1952, σ. 27.

2. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ δύο ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ: Δ. Γ ρ η γ ο ρ ι ἄ δ ο υ, Ἐπιτομὴ τῆς Ἰερᾶς Ἱστορίας, Κωνσταντινούπολι 1842. Θουκυδίδου, Περί τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, μετάφρασι καί σχολία ἀπὸ τὸν Νεόφυτο Δούκα, Βιέννη 1805, τ. 6.

3. Τὸ χωριὸ αὐτὸ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἀκόμα καί σήμερα. Ἐπειδὴ ἡ τοποθεσία στήν ὁποία εἶναι χιτισμένο εἶναι κατὰφυτὴ ἀπὸ καστανιᾶς μετονομάστηκε σὲ Καστανάνα. Παλιότερα λόγῳ τῆς ἀποδημίας τῶν κατοικῶν του ἄκμαζε, ἐνῶ τώρα ἔχει σχεδὸν ἐρημωθεί.

Εἰκ. 1. Ἡ σελίδα μετὸν πλήρη τίτλο τοῦ ἔργου

Ἡ διασταύρωση αὐτῶν τῶν πενιχρῶν πληροφοριακῶν θραυσμάτων ὀπωσδήποτε εἶναι ἀνεπαρκής γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ σχηματίσουμε ἔστω καὶ ἓνα περίγραμμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἑπισκοπικοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὰ Ζαγοροχώρια. Δὲν χρειάζεται ὁμῶς ἰδιαιτέρη προσπάθεια γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἔχουμε μπροστά μας ἓναν ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων. Ὅποιοσδήποτε ἄλλος—ἀκόμα καὶ λάτρης τῆς παιδείας—πολὺ δύσκολα θὰ καταπιάνονταν μὲ τὴν ἐπίπονη καὶ ἄχαρη δουλειὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἐνὸς τόσο ἐκτεταμένου ἔργου. Τὰ Ζαγοροχώρια ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀποτελοῦσαν ἓνα πραγματικὸ φωτῶριο δασκάλων, ποὺ διασκορπιζόνταν σὲ ὀλόκληρη τὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα καὶ ἀναλάμβαναν νὰ παίξουν τὸ ρόλο τῶν πνευματικῶν ὁδηγητῶν τοῦ ἔθνους. Ἐνας τέτοιος δάσκαλος πρέπει νὰ ὑπῆρξε καὶ ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος, ποὺ ἐπέλεξε τὴ Νάουσα ὡς κατάλληλο τόπο γιὰ νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του.

Τὰ βιβλία του ποὺ σῶθηκαν δὲν ἦταν παρὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας, θεολογίας κ.λ., τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦσε στὴ διδασκαλία του. Φαίνεται πὺς δὲν διέθετε γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἢ αὐτὴ ποὺ εἶχε δὲν τὸν ἱκανοποιοῦσε. Ἐπόμενον ἦταν νὰ ἀναζητήσει ἓνα κατάλληλο βοήθημα. Ἡ Γραμματικὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀναστασιάδη θὰ ἀναποκρινόνταν στὶς ἀπαιτήσεις του, γι' αὐτὸ κᾶθισε καὶ τὴν ἀντέγραψε μὲ ὑπομονή. Ἡ ἀντιγραφὴ—ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀπὸ τὰ γραφόμενα στὸ φ 2α—ἄρχισε τὴν 1η Σεπτεμβρίου τοῦ 1841 καὶ περατώθηκε μέσα στὸ 1842, δηλ. ἀπῆτησε τὸ λιγότερο ἓνα τετράμηνο.

Τὸ πρόβλημα ποὺ γεννιέται τώρα εἶναι ἂν ὁ Κωνσταντῖνος Ἀναστασιάδης εἶχε τυπώσει τὴ Γραμματικὴ του ἢ τὴν ἔθεσε στὴ διάθεση τῶν ἄλλων σὲ χειρόγραφη μορφή. Πάντως δὲν ὑπάρχει καταγραμμένη στὴ βιβλιογραφία τῶν Γκίνη-Μέξα¹ οὔτε στὰ συμπληρώματά της στὸ περιοδικὸ «Ἐρανιστής». Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι μᾶλλον θὰ πρέπει νὰ τυπώθηκε. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παρουσιάζεται ἡ διάταξη τῶν τίτλων, κεφαλαίων κ.λ., μᾶς βοηθεῖ νὰ συμπεράνουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἀντιγραφὴ ἀπὸ ἔντυπο καὶ ὄχι ἀπὸ χειρόγραφο. Πρόβλημα ἐπίσης δημιουργεῖ ἡ ἔνδειξη τῆς Νάουσας ὡς τόπου ἐκδόσεως. Εἶναι ὁμως κάπως ἀπίθανο νὰ τυπώθηκε σ' αὐτὴν τὴ μικρὴ πόλη. Τὸ 1842 ἀποτελεῖ πολὺ πρῶτον περίοδο γιὰ νὰ διαθέτει ἡ Νάουσα τέτοια τυπογραφικὰ μέσα, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐκτυπώνει βιβλία τοῦ μεγέθους καὶ τῶν δυσκολιῶν τῆς Γραμματικῆς τοῦ Κ. Ἀναστασιάδη. Ἄς μὴ λησμονοῦμε πὺς ἡ Νάουσα πρὶν ἀπὸ εἴκοσι μόλις χρόνια εἶχε καταστραφεῖ ἐκ θεμελιῶν καὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη βρισκόταν ἀκόμα σὲ στάδιο ἀνασυνοικισμού.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μορφή τοῦ Κων/νου Ἀναστασιάδη. Δυστυχῶς παρὰ τὶς ἀναζητήσεις μου στάθηκε ἀδύνατο ὡς τώρα νὰ ἐπιστημῶνα διαφωτιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ναουσαίου αὐτοῦ. Ὑποθέτω πὺς πρόκειται γιὰ κάποιον λόγιον, ὁ ὁποῖος διασκεύασε τὸ ὑλικὸ ποὺ δανείστηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Γεννάδιο² καὶ τὸν Γρηγόριο τὸν Κυθωνιᾶ³ καὶ συνέγραψε ἓνα δικό του ἔργο γιὰ νὰ καλύψει διδακτικὰς ἀ-

1. Βλ. Δ. Γκίνη-Μέξα. Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863, τ. 1-3, Ἀθήνα 1939-1957.

2. Γεώργιος Γεννάδιος (1786-1854). Ἑλληνας λόγιος καὶ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους. Συνέγραψε πολλὰ ἔργα. Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ «Γραμματικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Γλωσσῆς», ἡ ὁποία μεταφράστηκε καὶ στὰ ἰταλικά καὶ χρησίμευσε ὡς διδακτικὸ βιβλίον σὲ τρεῖς γενεές ἑλληνοπαίδων.

3. Γρηγόριος ὁ Κυθωνιεύς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ μοναχὸ καὶ λόγιον Γρηγόριο τὸν Σαράφη ποὺ γεννήθηκε καὶ δίδαξε θεολογία καὶ φιλολογία στὶς Κυθωνιές τῆς Μ. Ἀσίας.

νάγκες¹. Κατά τι διαφέρει ή δική του δουλειά από τούς προηγούμενους, τί παίρνει και τί καινούργιο προσθέτει, αυτό αποτελεί άντικείμενο ειδικής φιλολογικής έρευνας, πού θά στηριχθεί στη σύγκριση τών καταλλήλων κειμένων. Στη βιβλιογραφία τών Γκίνι-Μέξια υπάρχουν καταγραμμένες οι διαδοχικές εκδόσεις τής Γραμματικής τού Γ. Γενναδίου: 1838, 1839², 1841³ κ.ά. Μιά από τίς εκδόσεις αυτές πρέπει νά είχε ύπόψη τού ο Κ. Άναστασιάδης.

Ή άξία τού κώδικα είναι γενικά φιλολογική από τήν άποψη τού περιχομένου και ειδικά για τή Νάουσα Ιστορική. Είναι τό μοναδικό ώς τώρα σωζόμενο χω τής Νάουσας. Βέβαια δέν πρόκειται για εύρημα ιδιαίτερης άξίας. Πάντως, άποτελεί σημαντικό δείγμα για τήν πεντάρφανη από παρόμοια μνημεία τού παρελθόντος μακεδονική πόλη.

Νάουσα

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤ. ΣΠΟΡΕΛΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΝ ΣΥΝΟΔΟΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Προσφάτως έδημοσιεύθη λίαν ενδιαφέρουσα έργασία τού κ. Ίωάν. Φουντούλη, καθηγητού τού Παν/μίου Θεσσαλονίκης, υπό τόν τίτλον «Μαρτυρία τού Θεσσαλονίκης Συμεών περί τών ναών τής Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1976, άνάτυπον έκ τής Έπιστημονικής Έπετηρίδος τής Θεολογικής Σχολής 21(1876) 125-185. Πρόκειται άναμφιβόλως περί σοβαράς συμβολής εις τήν διερεύνησιν τής τοπογραφίας τής Θεσσαλονίκης, τών άρχών τού 15ου αιώνος, ώς και τών έν αυτή ναών και μονών, επί τή βάσει τών μαρτυριών τού άρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Συμεών († 1429).

Είς τό πρώτον μέρος (σσ. 131-150) παρατίθενται τά κείμενα, ένθα αι ενδιαφέρουσαι τούς ναούς, τās μονάς και τήν τοπογραφίαν τής πόλεως πληροφορία, τό δε δεύτερον (σσ. 151-177) άποτελεί εύρετήριον κατ' άλφαβητικήν σειράν τών έν αυτοίς άντικειμένων και στοιχείων.

Ούτω, διαφωτιζόμεθα σαφέστερον περί τών ναών Άγίας Σοφίας, Άγίων Άποστόλων, Άχειροποιήτου, Άγίου Δημητρίου, Άγίων Θεοδώρων, τής Παναγίας τής Καταφυγής, τού Άγίου Νικολάου, τής Όδηγητρίας, τού Άπ. Παύλου, τού Σωτήρος, περί τών μονών Άκαπνίου, Βαπτιστού και Χορταΐτου, τών μονών και ναών τής Άκροπόλεως, ώς και περί τού μητροπολιτικού οικήματος.

Άς μάς έπιτραπή όμως νά προσθέσωμεν ότι τά δημοσιεύμενα κείμενα άξίζουν έ. ξάρσεως όχι μόνον από τοπογραφικής σκοπιάς, εις τήν όποίαν άποβλέπει κυρίως ο κ. Ίω. Φουντούλης, αλλά και από Ιστορικής πλευράς, διότι αι δημοσιευόμενα πηγαί προάγουν όρισμένως και τās γνώσεις μας περί τής τοπικής έκκλησιαστικής Ιστορίας, τών άρχών τού 15ου αιώνος.

Τά κείμενά μας είναι λίαν διαφωτιστικά ώς πρός τόν θεσμόν τής Έπαρχιακής Συνόδου τής μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ή όποία, άπαρτιζόμενη έκ τών υπό τόν μητροπολι-

1. Κάτι άνάλογο έχουμε άργότερα στά 1890 μέ έναν άλλο Ναουσαίο, τό γνωστό δάσκαλο Θεολόγη Τσακμάκη, ό όποιος συνέγραψε άναγνωστικά για όλες τίς τάξεις τού δημοτικού σχολείου. Δείγμα τής δουλειάς του, πού είχε αναλάβει νά εκδώσει έκδοτικός οίκος τής Θεσσαλονίκης, άποτελεί σωζόμενο «Άναγνωσματάριον» τής Ε' τάξεως Δημοτικού.